

PERISCOOP

*Commentaar uit het
Wetenschappelijk Instituut*

Moreel beraad van christenen: alstublieft geen vertrassing

Politiek is bevordering van publieke gerechtigheid waarbij macht in dienst genomen wordt. Zo luidt een onder ons gebruikelijke definitie. Bij die publieke gerechtigheid gaat het om de mogelijkheid voor mensen om hun roeping in het leven te volgen. Dat lukt zonder rechtsbescherming niet zo best. Uit onszelf of uit het vrije spel van individuele krachten ontstaat in de regel geen billijk aandeel in het algemeen welzijn. De sterken verslinden de zwakken, de slimmen verdringen de minder begaafden, net als in het dierenrijk.

Typerend voor de mens is dat hij daar bovenuit kan reiken. Hij kan zich door morele overwegingen zelfbeperkingen opleggen ten bate van medemensen. Vanuit trouw aan medemensen en aan de schepping komt de mens tot andere handelingsaanwijzingen dan op basis van het streven naar puur eigenbelang.

Dat de mens onder andere als een redelijk en zedelijk wezen kan worden opgevat, dat zagen de oude Grieken al. Ook de bijbel is daar vol van. Morele waarden zijn, in wat

voor vorm ook, bij alle mensen aanwezig. Je kunt bij ieder mens een beroep doen op z'n besef voor morele normen en waarden. Soms bestaat er grote overeenstemming over 'de moraal'. Maar in perioden van snelle sociale veranderingen kan die overeenstemming wel eens verloren gaan. Fundamentele principes zullen opeens een heel andere toepassing vergen; ons normbesef verdient correctie en verdieping. Nieuwe inzichten ontstaan of komen, met allochtone groepen, in onze samenleving binnen. De rangorden van morele waarden en hun onderlinge samenhang worden in een levensbeschouwelijk pluriforme samenleving door de verschillende minderheden anders opgevat. Dat zien we zelfs op het vlak van de rechten van de mens. Ieder schijnt in te stemmen met de lijsten van sociale en van vrijheidsrechten. Maar westerse democraten en communisten, christenen en niet-christenen, ja, christelijke groepen onderling koesteren daarover heel verschillende filosofieën. Dat leidt tot botsingen, spanningen en verwijten. Op het gebied van de moraliteit zal dat nog

wel sterker het geval zijn dan op dat van het recht. Godsdienst en levensbeschouwing bepalen in hoge mate de discussie. Het maakt heel wat uit wat voor mens- en maatschappijbeeld je hebt.

Omdat morele overwegingen sterke drijfveren zijn voor politieke meningsvorming, voor het formuleren van doelstellingen en voor het beoordelen van de effecten van beleid, zijn we vanuit de politiek onmiddellijk geïnteresseerd in voorstellen voor diepgaand 'moreel

De vraag naar ruimte voor moreel beraad is heel wat bescheidener dan de uitroep tot 'kerkelijk spreken'.

beraad', zeker als die in christelijke kring worden gedaan.

Van spreken naar beraden

Het Multi-disciplinair Centrum voor Kerk en Samenleving (MCKS) nodigde één dezer dagen een 60-tal personen uit om zich uit te spreken over noodzaak en functie van een moreel beraad in kerken. Het MCKS lijkt een beetje op ons Wetenschappelijk Instituut. In dat MCKS worden principiële en lange-termijnstudies ondernomen zoals bijvoorbeeld over de vooronderstellingen van ons economisch stelsel, de invloed van de technologische ontwikkelingen op de maatschappij e.d.. Daarnaast vinden regelmatig conferenties plaats. De voor CDV-lezers niet onbekende mevrouw dr. Mady Laeyendecker-Thung heeft, samen met prof. dr. Harry M. de Lange, daarbij de leiding. Hun instituut wordt gefinancierd door de (Raad van) Kerken en de overheid.

Waarschijnlijk was de onvrede over het 'spreken van de kerk' één van de motieven voor deze conferentie. De vraag naar ruimte voor moreel beraad is heel wat bescheidener dan de oproep tot 'kerkelijk spreken'. Bij dat laatste hoeft het helemaal niet democratisch toe te gaan. Velen hebben juist een sterk wantrouwen tegen een brede raadpleging van gemeenteleden. Het profetisch (= omstreden?) karakter van dat 'spreken' zou door zo'n inspraak verloren gaan. Alleen grijze compromissen zouden overblijven. Moreel beraad *veronderstelt* daarentegen juist een gesprek op gelijk niveau. De ander wordt op z'n minst even uitnemend geacht als jezelf. Beraad houdt de erkenning in dat alle deelnemers elkaar nodig hebben voor het bereiken van een verantwoord moreel oordeel. Het gaat van woord naar wederwoord; geen toespraken, laat staan manen, maar gesprek! Het pastor-versus-kudde-model gaat daar niet op.

Van 'politek spreken' naar 'moreel beraad', dat is werkelijk een reuze vooruitgang. Wij politici, wij christen-democraten kunnen weer meedoen. Tenminste als het lukt om deze overgang te voltrekken. Want dat stelt hoge eisen aan de moraliteit van alle betrokkenen. Brengen zij dat op?

Van verzuiling naar verkerkelijking

Dat zoiets moeilijk is hangt samen met de opvattingen die over het verschijnsel kerk bestaan. Drs. H. Noordegraaf schetste het beeld van de kerk als instituut en kerk als organisme, een model dat elders op de conferentie (ir. M. van Alphen) wat laatdunkend als Kiko betiteld werd. In andere, momenteel meer populaire, opvattingen over de kerk vervalt dat onderscheid. De theologische leek vraagt zich daarbij bezorgd af of de pretentie van kerkgenootschappen, dat zij niet alleen formeel maar ook in volle breedte de gemeente des Heren zouden zijn, daarmee geen overtrokken vormen begint aan te nemen. Ook in teksten van de Wereldraad van Kerken wordt die kortsluiting vlot tot stand gebracht. Daarmee monopoliseren de kerkgenootschappen het christelijke of zij

beschouwen zichzelf als het hart daarvan. Door deze opvatting vervalt tegelijk een groot deel van de waardering voor christelijke instellingen en organisaties. Meestal is het niet de bedoeling dat de betekenis van het Evangelie voor andere levenssferen dan de kerkelijke verdwijnt. Maar die betekenis wordt dan toch pas via de kerkgenootschappen begrepen. Weg met de verzuiling, op naar de verkerkelijking. In de politiek herinneren we ons de situatie waarin kerkelijke ambtsdragers als geestelijk adviseurs aan christelijke organisaties verbonden waren.

Het christelijke karakter van de organisaties hing af van hun aanwezigheid. Met name in katholieke kring werd de sociale leer kerkelijk geïjkt. De huidige trend naar verkerkelijking gaat in feite nog verder en botst daardoor met de fundamenten van de christen-democratie, van de christelijk-sociale beweging, van het christelijk onderwijs, de omroepen etc..

Glazige blikken

Intussen komt die verkerkelijking, zeker als het om moreel beraad inzake maatschappelijke vragen gaat, tegemoet aan een reële nood. Mede-christenen die naar niet-christelijk gefundeerde partijen zijn doorgebroken hebben nl. vaak, evenzeer als christen-democraten, behoefte aan bezinning op de politiek vanuit betrokkenheid op de bijbel. Zij ervaren echter pijnlijk dat zij in bijvoorbeeld VVD en PvdA niet met bijbels gefundeerde argumentaties aan moeten komen. 'Je ziet na drie minuten alleen nog glazige blikken', aldus een jonge conferentiedeelner. Dit type verhalen horen we al lang, in vertrouwelijke gesprekken en publicaties van betrokkenen. Een reden waarom deze christenen zich in die partijen eigenlijk niet thuis voelen. We kunnen dat de andere PvdA- en VVD-leden niet kwalijk nemen. Voor hen zijn die religieuze motieven immers niet relevant, laat staan gezaghebbend. Zulke motieven kunnen het liberalisme of de sociaal-democratie zelfs ondermijnen als ze boven de beginselprogramma's van die partijen worden gesteld.

Met een uiteindelijk doorslaggevend beroep op het Evangelie kun je nauwelijks voor een betrouwbaar partijlid doorgaan. Overigens is men in die partijen wel verdraagzaam. Men hoort de preek min of meer geduldig aan en gaat over tot de orde van de dag. Repressieve tolerantie.

Zij die aldus lijden aan een partijkeuze die niet met hun diepere motieven strookt hebben de kerk hard nodig als een ruimte waarin christenen zich voor onderling beraad kunnen terugtrekken. Gegeven de ongelukkige afwijzing van christelijke organisaties is de keuze voor een kerkelijke uitweg uit het daardoor ontstane probleem te begrijpen en zelfs te waarderen.

Door die christenen die, 'midden in de wereld' zich samen over politiek beleid of sociale actie willen bezinnen wordt deze verkerkelijking echter automatisch als een diskwalificatie van hun organisatie gezien. En dat doet flink pijn; daar leggen ze zich niet bij neer.

» Christenen in VVD en PvdA ervaren pijnlijk dat zij in hun partijen niet met bijbels gefundeerde argumentaties aan moeten komen. »

Representativiteit en vertrouwen

In de bestuurlijke en de staforganen van de kerken treft men relatief erg veel personen aan die de verkerkelijking, vanwege hun politieke en sociale keuze, hard nodig hebben. Daarom steunen ze die trend tegen 'het kiko-model'. Niet alleen de politieke ligging, maar ook materiële rechtspositionele overwegingen blijken, volgens een recent verslag uit de Gereformeerde Synode, de

betreffende stafleden tot een bepaalde leer omtrent de kerk te brengen. Marx heeft niet altijd ongelijk! Een kerkelijk beraad houdt de maatschappelijke discussie binnen hun invloedssfeer. Ook dat kan meetellen. Er zijn dus tal van redenen om te verwachten dat een moreel beraad tussen christenen over maatschappelijke vragen binnen de kerkelijke structuren en onder goedkeuring van kerkelijke ambtsdragers zal plaatsvinden. De druk in die richting zal, gezien de kerkelijk

» Een ware aardverschuiving op personeelsgebied is te verwachten. «

politieke machtsverhoudingen van dit moment, zeer sterk zijn.

Indien het streven naar institutionalisering van moreel beraad, inzake samenlevingsvraagstukken in de kerken, zelve moreel zuiver is, en dat lijkt mij intussen wel degelijk de bedoeling, dan zal dit spoedig leiden tot een heel andere samenstelling van de leidinggevende, adviserende en staforganen van (de Raad van) Kerken en van de daarmee verbonden semi-kerkelijke instellingen. Iedere stroming, ieder type deskundigheid etc. zal immers serieus genomen worden. Een opheffing van de relatieve gescheidenheid tussen 'kerkelijke' en 'christelijke' circuits is het gevolg. Dat is een goede zaak want anders dan bijvoorbeeld in Groot-Brittannië zul je in Nederlandse kerkelijke delegaties betrekkelijk zelden hoge departementsambtenaren, managers van bedrijven, christen-democratische politici of vertegenwoordigers van meer volkse geloofsbewegingen aantreffen.

Dat heeft voorheen mede aan henzelf gelegen. Wie had nu zin om tijd te besteden aan bezinning op een plek waar dat minder zinnig was en met mensen die geen verstand van zaken hadden of met een vijandsbeeld over de genoemde personen rondliepen. Anderen hebben na jarenlange, serieuze pogingen afgehaakt omdat ze bezwaar hadden tegen het moreel niveau van de gespreksstijl of tegen de steeds grotere eenzijdigheid in de personele samenstelling van organen waar zij aan deelnamen.

Een ware aardverschuiving op personeelsgebied is derhalve te verwachten. Zeker als men het vertrouwen van zeer velen wil terugwinnen. Zonder vertrouwen is een moreel beraad niet mogelijk. Ook buiten de kerk kunnen soms dergelijke grote veranderingen optreden. Tussen ICTO en IKV is meer mogelijk dan men dacht. Het Overlegorgaan tegen de Kernbewapening waarin CDA, CNV en heel links Nederland vertegenwoordigd zijn, overweegt eveneens een verbreding richting VVD en ICTO. Op meerdere plaatsen in de samenleving erkent men dat de absolutering van politieke keuzen en partijgangerschap uiteindelijk niets constructiefs heeft opgeleverd. Noordegraaf signaleert zelfs dat het aan de orde stellen van 'kerken samenlevings' -vragen conflictbevorderend en polariserend werkt. De kater na het radicalisme is ook de kerken binnengeslopen.

Waarover moreel beraad?

Die vraag werd ter conferentie mede bepaald door de ervaring met het IKVredesberaad. Dat is als *beraad* nl. mislukt. Veel sterker dan Pax Christi is dat een beweging van toegewijde gelijkgezinden geworden die voornamelijk op actie gericht is. Wie daarin zit heeft weinig neiging tot een open beraad met andersdenkenden, al zijn er soms signalen in het IKV-kernenblad op te vangen van IKV-ers die anders willen. Er werden tijdens de conferentie goede pogingen gedaan om het kerkelijk karakter van zo'n moreel beraad filosofisch/theologisch zuiver uit te werken. Noordegraaf wil een aanvulling op de ere-

dienst waarin nu eenmaal weinig ruimte voor dialoog is. Kerkelijk moreel beraad moet aansluiten op het moreel beraad dat christenen in andere levenssferen onderling of met anderen voeren. In de kerk past naast een intensieve omgang met Schrift en traditie een goede analyse van de aangesneden maatschappelijke problemen zelf en van de handelingsmogelijkheden. Daarmee vraagt Noordegraaf erg veel. Voor hem hoeft bezinning en beraad niet tot actie te voeren. Hij erkent immers de eigen verantwoordelijkheid van de andere samenlevingsorganen waarin christenen hun rol vervullen. Anderzijds waarschuwt hij voor vrijblijvend moreel gepraat. Dat is een uitdrukking die van katholieke zijde door dr. F. Vosman werd ingevoerd. Vosman koppelt moreel beraad direct aan de diakonale taak van de parochie. Moreel beraad is geen doel in zichzelf maar moet de zelfrealisatie van de kerk dienen. In de eerste plaats zou hij klassiek diakonale taken sterker willen beklemtonen en daartoe moreel beraad inschakelen. Dat moet dan steeds op praktisch handelen uitlopen ten bate van hen die in de knel zitten. 'Zonder *praktische* inzet voor vergroting van rechtvaardigheid en leniging van nood ontbreekt de waardigheid die voor moreel beraad nodig is.'

Vanuit de nadruk die het CDA op vergroting van de zorgzaamheid van de samenleving legt is deze taakstelling bijzonder toe te juichen. Als de maatschappij wat betreft haar verzorgend karakter in evenwicht wil komen met de verzorgingsstaat zal een kerkelijk-diakonaal moreel beraad niet gemist kunnen worden. Uit die hoek kan het CDA leren welke (extra) taken wel en welke niet door de samenleving behartigd kunnen worden. Daarover is nog volstrekt onvoldoende bekend. Het gaat Vosman dus steeds om het eigen handelen van de kerk en van het kerklid. Hij is praktisch genoeg om een verantwoordelijke prioriteitsstelling te eisen. Tegelijkertijd waarschuwt hij voor een individualisering die zo voor de hand ligt als personen, die door sociaal-economische omstandigheden getroffen zijn, pastoraal benaderd worden.

Ook als kerklid of ambtsdrager moeten we weet hebben van niet-individuele factoren zoals de politieke en economische. Zijn betoog verduidelijkt van pastorale zijde wat minister De Koning onlangs in CDV opmerkte. Volgens De Koning is het weliswaar heel prijzenswaardig als pastores dicht naast de werklozen gaan staan, maar zij kunnen vanuit die positie geen zicht krijgen op de macro-economische vragen die met werkloosheid samenhangen.

Overigens kent Vosman, evenmin als Noordegraaf de kerk een taak toe bij de formulering van een 'civiel philosophy' omtrent de overheid of haar beleid. Hij zal zich daarbij herinneren dat destijds, en nu af en toe weer, van een sociale leer der kerk sprake was en is. Zoiets laat hij kennelijk liever aan andere dan kerkelijke organen over. De meeste (katholieke) CDA'ers zullen dat van harte met hem eens zijn.

Vosmans verwijt aan de kerk is nogal hard: 'In plaats van de weg te bewandelen van systematisch opgebouwde diakonale betrokkenheid bij samenlevingsvragen zoals hierboven bepleit, doet de kerk gewichtig en werpt zich op als *de levensbeschouwelijke, ethische instantie in de samenleving bij uitstek*'. Voorts waarschuwt hij ervoor het Evangelie op te laten gaan in 'moraalproductie'. Wel kan de kerk vaardigheid tot prudentie kweken. Dat is het vermogen om vooruit te zien, te snappen wat je teweeg brengt.

Verdeling van sferen

De studiesecretaris van het bezinningscentrum van de Vrije Universiteit, dr. Musschen-ga, ging op een hoger abstractieniveau op de onderscheiden vormen van moraliteit in. Door de hantering van het begrippenpaar individueel versus collectief trachtte hij de verschijningsvormen van moraal te typeren. Schrijver dezes kan zich niet herinneren dat dit begrippenpaar ooit tot verheldering heeft geleid of tot een vruchtbaar politiek handelen. In het verlengde van dit termgebruik liggen uitdrukkingen zoals 'de politiek gaat over de samenleving als geheel' en 'steeds meer kwesties worden tot de individuele of

privésfeer gerekend, waardoor de nadruk op het vrijheidsprincipe en de zelfbeschikking toeneemt'. Individueel is bij Musschenga die moraal waarmee het individu zich geheel vereenzelvigd. De nadruk valt op 'autonomie'. Collectief is de moraal die door historische en religieuze leerprocessen in de beroepsgroep, bevolkingsgroep of in een volk vorm heeft gekregen. Het is een externe onpersoonlijke gedragscode waar mensen zich mee conformeren, ook al zouden ze zelf iets anders willen. Individuele moraal geldt in de privé-sfeer, aldus Musschenga. Daartoe horen kwesties als relatievorming, abortus, euthanasie.

Mij dunkt dat men gedifferentieerder over moraal moet spreken. Het onderscheid in privé-sfeer en collectieve sfeer is onvoldoende. Bovendien is 'het individu' in de privé-sfeer helemaal niet autonoom. Ook daar bestaat een gedragscode die mogelijk op een compromis berust. Juist daar houdt je rekening met wensen en belangen van de (kleine) groep. Moraliteit veronderstelt sociaal functioneren. Van 'individueel' kan men dan niet spreken. Collectief zijn (behalve de privé-sfeer van de kleine 'face to face' groep) een diversiteit van groepen, organisaties en categorieën. De moraal zal in al die samenlevingsverbanden een kenmerkende eigen kleur hebben. Soms zal de gezindheid de nadruk verdienen, in andere gevallen (zoals in de politiek) zal men volgens een verantwoordelijkheidsethiek moeten leven. Consensus mag het streven zijn in moreel beraad tussen christenen; we moeten echter aanvaarden dat de mens- en maatschappijvisies die al of niet onder evangelische inspiratie tot stand komen, tot conflictuerende antwoorden leiden op de vraag wat behoorlijk of niet behoorlijk is.

Recht en moraal

Consensus is veel harder nodig in de sfeer van het recht. Wetgeving moet nl. voor ieder gelden. Vandaar dat moreel beraad binnen de kerken niet soepel tot politiek beleid kan voeren. Sommige gedragingen vinden wij moreel verwerpelijk: discriminatie, overspel,

bepaalde kwetsend ongelijke rolverdelingen, onbehouden optreden. Maar strafbaar stellen, dat kan en moet in zeer veel gevallen niet. En wie zich daar niet bij neer legt en toch de overspelige op een mestkar door het dorp rijdt, die is zelf strafbaar.

Actueler is de relatie tussen ons moreel oordeel over abortus en euthanasie en het politiek-juridisch oordeel aan de hand waarvan wetgeving moet worden ontwikkeld. Zelfs al had het CDA een ruime meerderheid, zelfs dan blijft er verschil tussen de uitkomsten van een, eventueel kerkelijk, moreel beraad en de politieke besluitvorming.

Bij wetgeving streeft men naar consensus. In moreel beraad is dat niet noodzakelijk het geval, zeker niet als het geschil een religieuze oorsprong heeft. Musschenga pleit voor een consensus op basis van wat alle mensen gemeenschappelijk hebben in plaats van een benadrukken van wat ons scheidt. Dit is in feite een conservatief voorstel. Musschenga is dan ook niet erg eenduidig over de betekenis van het evangelie voor de moraal. 'De school van Kuitert' is daar gewoon nog niet uit.

Mevrouw Mady Thung daarentegen moet niets van conformisme ten opzichte van een 'gemeenschappelijke moraal' weten. Moreel beraad van christenen moet juist de training tot non-conformisme dienen. Geïnspireerd door het evangelie moeten we op z'n minst van tijd tot tijd tot verrassende morele stellingnamen komen. Alstublieft geen vertrosging van de moraal. Wees maar zo karakteristiek en afwijkend als het evangelie. Bij dit pleidooi voelen we ons beter thuis. Christenen moeten zich niet tot gids opblazen, maar intussen is het Evangelie van Jezus Christus wel het licht der wereld.

Onze rol in het beraad

Als binnen kerken het moreel beraad inzake politieke en sociale vragen wordt geïnstitutionaliseerd dan zal primair erkenning van andere, reeds lang hiermee bezig zijnde, samenlevingsverbanden merkbaar moeten zijn. Men moet niet doen alsof christenen

alleen onder goedkeuring van het kerkelijk ambt bijeenkomen.

Voorts mogen we ervan uitgaan dat christen-democraten en anderen met hun politieke inzichten het beraad binnenkomen. Velen van hen hebben uitdrukkelijk evangelische bezinning achter zich en hebben dus een voorsprong. Er zullen niet zoveel zijn die vanaf de nullijn starten. Misschien hebben goed geïnformeerde christen-democraten wel een belangrijke taak in het kerkelijk moreel beraad. Meedoen dus. Maar het zwaartepunt van ons politiek moreel beraad zal toch binnen de politieke organisaties liggen, dicht bij de politieke werkelijkheid en met een uitzicht op rechtstreeks politiek handelen. Want, met Vosman, dienen we ons te hoeden voor vrijblijvend moreel gepraat.

AMO

Literatuur:

Th.B.F.M. Brinkel: 'De val van de marxistische tijdspeigel', *Christen Democratische Verkenningen*, februari '86.

A.W. Musschenga & mevr. Mady A. Thung: 'Waarom een Beraad over Moreel Beraad in de Kerk?', *MCKS* '86.

H. Noordegraaf: 'Waarom institutionalisering van moreel beraad? en hoe?', *MCKS* '86.

Fr. Vosman: 'Moreel Beraad op condities', *MCKS* '86.

Y.E.M.A. Timmerman-Buck en A.M. Oostlander: artikel over sociaal gezicht, 'Solide en sociaal: CDA nieuwe stijl', *Christen Democratische Verkenningen*, november 1985.

A.M. Oostlander: 'Hoort de politiek het spreken van de kerken?', *Christen Democratische Verkenningen*, oktober 1985.

J. Bosman en H.H. Wind (rapporteurs): *Rapport van de deputaten Gemeenteopbouw*. Leusden, 8-11-1985, pag. 12/13.

